

— ¡Oh França, França! ¡Reformadora de l' infern! sempre has estado aborrrerta dels pobles.

—¿Perqué parlau axó, Roch? — li preguntí.

—¿No u saps?... Ditxós d' En Vicens qu' es mort y no presència las ignominias ab que 'ns castiga 'l cel! — Joventut que has dexadas francas las portas de ta casa á la impietat, al luteranisme, que vols fer reviure 'ls déus falsos, que vols esser l' autoritat contra l' autoritat, la sabiduria contra la sabiduria, la forsa contra la forsa; joventut, aquí tens la corona de tòs somnis, pòsatela, pòsatela y t' avergonyirás de veure la estravagant, la esgarrifadora cara que hi farás... ¡Mès nó, nó! Tú ja no vols coronas mès qu' en las testas de las acanyolidas damiselas que t' acaban d' escorre l' enteniment!

— ¡Pero espliquéuvos, Roch! ¿qué passa? — preguntí jo tancant la finestra á fi de que no 's refredás l' enfurismat vell, qui s' havia llevada la barretina y prosseguí sens contestarme:

— No has perdonat al Rey, porque era Rey y representa de dret tòt lo poder de la terra; has vilipendiat y tornar á clavar en l' ignominiosa creu al ministre del Senyor... la noblesa, depòsit de la gloria, santa institució respectada en tòts los pobles, ha sigut també tercera víctima... Riu, riu ab tas obras!!

— Jesús Dèu mèu! ¿quina nova s' es esdevinguda?... Assosseguéuvos; preneu seti y satisféume: ¿qué hi ha?

— ¿Es dir qué no u saps, pobre bordegás? ¿dorms á la palla, mentre que....

— Qué?

— Mentre que 'ls gavaigs acaban de darnos lo cop de gracia?

— ¿Han tornat á entrar?

— Pitjor. Si haguessen entrat nos estalbiariam lo treball d' haberlos de anar á escometre.

— Y donchs?

— No han entrat, no; pero han... han... ¿còm t' ho diré?... Figúrat que han esquexat y llensat á un femer nostres penons.

— ¿Còm s' entén?

— Los hi hem demanat aucsili contra l' Inglaterra, pera que 'ns fòs tornat Gibraltar, ignominiosament usurpat pèls inglesos y sense 'l

qual Espanya fa tres cosas de mirar en un mapa qualsevol, y... res; en compte de tenirse per mòlt ditxosos los gavaigs (als qui Dèu confonga mil voltas) de la paciència ab que temps y temps hem tol-le-radas llurs espedicions á Portugal, aliat de l' Inglaterra, sufrint los mil danys de sa desenfrenada soldadesca, ara que podian ab tant poca cosa mostrarnos sòn agraphiment.... Dèu te 'n dará, Espanya. La paraula agraphiment no la deu dur cap diccionari gavaig... ¡Ira de Dèus! si 'ls espanyols no repetim l' entrada al mitx-jorn de França, renego de ma Pàtria y 'm faig moro ú inglés, qu' es tot hu.

No m' haguera semblat mal lo primer projecte (nò lo segon, ey!) de l' avi Roch, que 'm fèu sentir una corradissa de sang gelada, pero havia ohit dir mòlts cops lo descalabrats que n' exirem en nostra tentativa d' assarronarlos l' any 1793.

— Axó no pot anar ni ab rodas de molí; — digué En Roch lo vespre següent mentre sopavam.

— ¡Cá ha de poguer anar! — opiná l' amo Ramon, dexantme meravellat de que ell se ficás ab política. — Cada dia més contribucions, y cada dia menys fruyts. L' Agneta m' escriu que per Olot están á punt de ferne una, y tindrán rahó.

— No 'm referesch á n' axó; — observá ab enutx En Roch — me las havia jo de l' Inglaterra!...

— Vos parlaréu de lo que vullau; — contestá l' amo — emperó de mí us sé dir, oncle, qu' estich fins aquí dalt (aquí signá 'ls cabells) de lo que passa á casa nostra. Es qüestió de patriotisme, de pur patriotisme.

Al dir tals mòts, la cara d' En Ramon se animava, se li axamplavan los ulls, lo nas y la boca, y recordó que, sent un moviment de bras, llensá un got per terra impensadament.

— Primer, — prosseguí immutable, y mentre la Pauleta recullia 'ls trossos sèns badar boca — primer un empréstit de cent milions, després sexanta més d' ampliació que ni sisquera tingueren la desvergonya de demanarlos al plegat, y en cambi de tòt axó qué fan?.... Recargan la sal, venen obras pias, obligan al pagament d' una meytat ó un ters al qui habita casas amobladas de sis, set y vuyt rals d' arrendament.

Callà l' amo, còm penadintse de sòn esclat d' indignació, però poguent mès aquesta que sa sistemática prudencia, digué:

— ¡No 's pot sufrir; no 's pot aguantar; aquesta es la terra de la iniquitat y del cinisme!

— Tòt axó ray! — observá En Roch, volentse donar ayres de diplomátich — lo dolent, si acás, encara no u has dit: han abolerta la paga de certs beneficis de las catedrals. Tòt lo altre es escusable pèls temps calamitosos, y al cap y á la fi 's paga ab diners, pero axó últim Deu fassa que no u paguéu ab l' infern.

— ¿Y encara hi ha qui sia partidari del Príncep de la Pau? ¿d' aquell brétol?

Era necessari, còm compendréu, qu' En Ramon estigués mòlt convensut de lo que deya pera espressarse del modo que ho fèu. Si jo no hagués estat, en lo que 'm permetian mòs pochs anys, arreladíssim en la creensa de que 'N Godoy era l' assot del poble espanyol, me n' haguera persuadit ab las paraulas de l' amo.

— Lo matex consell d' Estat n' está fins als cabells; — digué.

— Axó si qu' es cert; — opiná En Roch, animantse còm En Ramon — y la noblesa l' aborrex.

— D' axó si que se me 'n donaria bèn poch, perquè bé prou que 's veu la causa de semblant aborrimient, que no es altra que la pera mí mòlt mesquina d' esser En Godoy exit del poble.

— L' aborrex també 'l clero; — afegí En Roch, reprimintse per no contestar á sòn nebot.

— Axó ja es un' altra cosa, — digué l' amo — perquè se funda l' antipatía en lo que fundarse deu, ço es, en las costums tant pervertidas, còm públicas, que cubrexen de llot los esgrahons del trono, y que no impedexen que un home tant cinich còm En Godoy, s' enmulleri ab una comptesa cosina germana del monarca. ¡Home sens vergonya...

— ¿Quí, 'l monarca?

— No, En Godoy, que fá tèmer per' Espanya las escenas de la Revolució francesa, y las fá ensemps desitjar.

Los llabis del honrat patrici eran blanchs còm la cera y tremolavan. No tingué mès gana de sopar, y après de beure, sens esmen-

tarho, l' últim glop de vi que li quedava al got, s' alsá de taula y se n' aná á l' exida.

Recordo que calamarsejava, y sòls se veyá un tros de la lluna per entre dos boyras negrencas. — En Ramon recolzá 'ls brassos en la brana, y ab los ulls ficsos en lo ramatge dels arbres de l' hort que remorejavan ab las gotas de calamars y las fibladas del ventijol:

—¿Y Dèu permetrá — prosseguí — que 's perdin ab homes tant degradats las privilegiadas ánsias d' il-lustres patricis?... Oh, nó: 'l cor me diu lo que deya al metje Monserdar.

En Roch y jo nos haviam insensiblement atansat á l' amo; més axis que 'l primer ohí del llabis de sòn nebot lo nom del jove metje, fent un marcadíssim signe de disgust, mudá l' aire, forma, ó digauli lo que vullau, de sas ideas. — S' havia avingut en malparlar d' En Godoy, fent al reyal privat la justicia que 's merexia, pero, al sentir lo nòm del metje, no dich que l' elogiás, sino que disgustá tan á l' amo Ramon ab sòn cambi de paraula, que aquest al cap de pochs minuts lo dexá á la fresca. Empero éll, no poguent resistir l' intent de prosseguir la discusió, se 'n aná al estudi de sòn nebot, ahont no creguí prudent seguirlo, y me n' aní á conversar ab la Justa y la Pauleta.

Al cap d' alguns dias d' esta escena, y mentr' En Roch presa la xacolata, bevia l' acostumat got d' aygua pudosa, me digué:

— Ja ho tenia previst: lo que pensava ha succehit al peu de la lletra.

—¿Qué hi ha? — preguntí jo.

— Llástima que sols tingas divuyt anys, pera compendre tota la malura de lo que hi ha!

En Roch tragué sòn tabaco negre, ne trinxá un tros y tallá després un paper. Se consumia de 'ganas d' enrahonar, y còm no tenia ningú altre ab qui esbargirse:

—; Los gavaigs nos han feta la que jo 'm temia! — esclamá. — Han invadidas las terras del parent de nostre soberá, lo Duch de Parma. —; Ja no 'ns n' alsam pus!... ¿Perqué Dèu Nostre Senyor nos ha haguts de dar, per vehins, francesos en lloch d' alarbs?... Los alarbs no arriuan al grau de perversitat á que arriuan exos dimo-

nis de la terra que 's diuhen republicans, que s' anomenan predica-
dors de las ideas bonas, de las ideas de Jesu-Crist, y fan armas
contra sòn cap visible en la terra, contra 'l Sant Pare.

—¿Contra 'l Sant Pare volen fer la guerra? —preguntí jo hor-
roritzat.

—Sí, Pere, sí: esgarriat. Desde 'l moment en que 'l Rey de
Reys ha adoptat un estat de defensa contra la propagació dels prin-
cips republicans, senyal es de que estos son contraris á la fé, á la
moral y á las bonas costums. ¿Y còm dirías que han obrat élls á vis-
ta de semblant estat defensiu?

Volia jo anar á dirhi la mèva, mès éll me 'n privá esclamant:

—Pitjor encara que ab lo Duch: no hu vullas endevinar ni sapi-
guer. Empero lo Sant Pare es fort còm l' Esglesia que representa, y
no cedirá l' Avinyó, la Romanía, ni un brí de sos dominis.

En Roch s' enganyava en sòs pressentiments. Sens judicar á Pío
VI, ja que sò tant poch sabi còm mòlt catòlich, dits estats, segons
sap tothom, junt ab la Bolonia y la Ferrara, fòren dats ò cedits en
cambi de la pau y treva entre Roma y França.

—¿Saps lo que ha escrit, —continué En Roch posantse dret, y
alsant l' esquena mès de lo que havia vist may — saps lo que ha es-
crit En Bonaparte á sòn germá?... ¡Ira del diable!... Ha de venir la
fi del món, no hi ha mès. Li ha escritas las següents paraulas, se-
gons m' ha dit l' americá: « Si 'l Papa mor, farás lo possible perquè
no se 'n nombri d' altre é hi haja una revolució. »

Axó m' indigná mòlt alashoras, y moltíssim m' indigna encara.
Per ço no 'm maravello de que pochs jorns après regás la sanch de
republicans y soldats pontificis los carrers de Roma, é hi morís en-
tre 'ls primers lo general Dupont. — Empero En Bonaparte comen-
sava ja á esser En *Napoleon* y la dita lluyta ab sa trista conseqüen-
cia causá una tremenda eccitació de la França contra 'l Papa, lo que
mès tart produhí, segons es sabut, la deslleial conducta del general
francés enviat á Roma, de resultas del fet sobredit.

Ara dexém los successos de fora casa, pera veure lo que anava
succehintnos á Espanya en los anys 1798 y 1799.

XIV.

Eram á principis del 1800, y En Ramon, per negocis de familia, havia anat molt dematí á Girona, y á las deu era ja á casa, passejantse amont y avall de la sala. Jo sentia són acompassat trepitx, desde món modest lloch de treball. Recordo que jo estava enbarnissant lo pomet de un dels barrots de l' arca de la sala. Quant estiguí llest, pují dalt á col·locarlo. L' amo 'm digué:

— Quant hajas posat axó te rentarás las mans y vindrás á món estudi. ¿Ho sents?

— Sí, senyor Ramon, sí.

Abandoná éll la sala, y jo romanguí damunt del escambell ab l' ensadet d' aygua-cuyt en una mà hont molli una barba de ploma. Després vaig posar lo pomet, vaig anar á dexar l' escambell á la cuyna d' hont l' havia tret, me posí devant l' arca pera veure si havia feta bè ma operació, y, satisfet de ma obra, me rentí las mans y entrí al estudi del amo.

Tenia est devant un plech de papers. Jo al primer cop d' ull vaig sospitar qu' era 'l testament del pare, que ell me guardava, y 'l front se m' arrugá instintivament. En Ramon somreya llegint lo que tenia devant, per lo cual vaig comprendre lo infundat de ma sospita y diguí:

— ¡ Amo Ramon!

— ¡ Olá! — me feu ell sorprés. — ¿ Ja estás llest?

— Sí, senyor.

Se tragué de devant dels ulls las ulleras, que dexá damunt la taula. Lo raig de llum, que entrava per la finestra, feya lluhir los dos vidres d'aquellas: encara 'ls estich veyent.

—Séu y pren la ploma; — m' indicá En Ramon.

Vaig cumplir, posantme en disposició d'escriure.

— Tè; — me digué després, mitx alsantse de sa cadira de brassos, y col·locantme devant lo manuscrit que llegia al acte en que entrí jo.

— Llegex la primera plana.

Jo llegí las següents paraulas: « Llibre de tot lo notable que ha vist y pensat Ramon Hortaler. » — Després de haber dada lectura á est títol ó nom del manuscrit, quedí guaytant breus moments á En Ramon, que 'm digué al cap d'un moment:

— Vès girant fulls, fins que trobis « any 1799...

— Ja 'l tinch.

— Ara, — proseguí — ans de ferte comensar lo que vull que es-crigas, escolta un conçell. Per mica que 't llega durant ta vida, escriu per tú sol, si no pots pèls demés, un llibre á semblansa d'aquest. A vista d'ell compendrás lo méu sistema d'escoltar molt y enrahonar poch de las cosas que s'esdevenen en nostra nació. Tòt lo que he cregut podia un jorn ferme profitosa l'esperiencia de la vida ho he consignat aquí, y crech que món trevall no será perdut per mòs nets, si es que Dèu se servex donar descendencia á l'Agneta.

Mès m'haguera estimat que m'haguessen plantofejat, que haver sentidas las darreras paraulas d'En Ramon.

— ¿Qué tens? — me preguntá aquest, mirant ma turbació.

— No es res; — diguí jo — resquicias de las febras que vaig passar...

— Tant com l'Agneta estigué aquí: prou me 'n recordo.

Digué axò ab molta naturalitat, empero jo temí que no hagués descuberta ma passió; més si era axis, allunyá completament per alashoras món dupte, dient:

— No sè perquè li feres tant mala cara durant sa darrera estada: crech que may heu lligat bèn bé ab ma filla, y axó 'm dol; ella sembla que t'estima còm una germana, y tú ab prou feynas còm á una amiga. ¿Tèns que dirne quelcom?...

—Nó, nó.

—¿Ho dius de cor?... Ella es filla mèva, pero tú, si no m'ets fill del tòt, m' ho ets lo bastant pera que jo vulla ferte justícia, més que 'l pes d' ella haja de sentirlo una filla.

—Vos repetesch que nó, senyor Ramon.

—Dexém donchs axó, y escriu á continuació del any 1799... pero ans llegexem las ratllas que precedexen per agafar bè 'l fil de la narració.

Incliná enrera sa cadira de brassos y apoyant lo front en la ma, me digué:

—Ala!.. bèn poch á poch: comensa.

Jo llegí:

«Any 1799.»

«¿Sòm ó no sòm espanyols? ó més ben dit ¿sòm ó no catalans?— ¿Es ó no cert que 'l monarca está cansat dels constants afronts ab que 'l desacredita y l' cobrex de fanch devant de la familia y de la nació lo pervers Príncep de la Pau?—Punts són aquestos que han quedat tácitament plantejats en l' any anterior, y alguns d' ells resoltos. La bona administració del gran Jovellanos ha sigut enmatzinada ab sa persona (1); l' Inquisició no ha desaparegut, com volia 'l bisbe de Osma, los mals de la hisenda són pitjors, y en mitx de aquest desfet de desventuras, s' alsa com fantasma la horrible, repugnant figura d' En Godoy, rientse de las lleys divinas y humanas.—Ets tú, oh malestruga Espanya, la que no planyas forsas en ajuda de Lluís XVI? Ets tú, la que, duta del caballerisme d' antichs temps, no ploravas la mort de tòs fills defensors d' un parent de tòt rey y senyor? Ets tú, la que avuy per avuy, enlluernada, cega ab l' ardiment d' un home exit del poble francés, te agenollas als peus de França, y li demanas almoyna dientli: «Lo fat me lliga á tú, y més que haja de fer via arrossegantme, més que 'ls vestits se m' esparrequin, més que la sang me ragi á doll, vull seguirte, vull imposar doctrinas que no crech, lleys que no merexen respecte, poder que no té l' herencia que l' espliqui?»

(1) L' historia imparcial referex esta tentativa.

Aquí acabava lo escrit. Inútil es dirvos que jo estava á las foscas de casi tòt sòn significat. En Ramon me digué ab dolorosa mitja rialla :

— Escriu á seguit d' axó. — Y m' aná dictant los següents mots :

« Nosaltres per nosaltres sòls ja no sabem fer res de bo. Còm los castellans s' han oblidat de que descendexen d' Anfós lo Sabi, y de nostras glorias catalanas no se 'n recordan per' invocarlas, y encara que sabessen llegirlas no podrian perquè no entenen lo catalá; — no saben legislar; han hagut menester que 'l Directori republicá de la França establis nostra jurisprudencia, han volgut reglamentar nostre personal polítich y administratiu : D. Lluís de Urquijo no servia pera ministre; era poch agavatxat, y ¡oh energía incomprensible de nostre soberá! en axó no ha lograt la séva 'l Directori francés.»

Dech dirvos que á molts de las paraulas que acabo de escriure me hi fèu posar l' amo una ratlla sota. — Després seguí dictant :

« Semblant mercé no deu restar sense paga; fóra un negre, un negríssim crim d' ingratitut. ¡ Conservar á D. Manel Urquijo!... ¿ qui no 's desfá pera satisfer semblant abnegació, per més que 's regonega impagable en la centéssima part de sòn cost? — Nò, nò: França es la amiga de nostres entranyas; França té munions immensas de fills que van á civilisar l' Assia á canonadas: França té poder, té giny, té gloria. ¿ Qui seria tant impolítich, tan neci, tan fret, que abandonás la séva amistat? — Diu que 's *coaligan* Russia, Inglaterra, Turquia, etc., y qué? La França nos honra jorn per jorn demanantnos mercés tant útils per' ella còm senzillas pera nosaltres, y primer es ella que lo restant d' Europa, que 'l mon plegat. — Sobre tòt, la França comensa á esser desgraciada, y en las desgracias es quant se judica de la bondat d' un amich. La derrotan per tòt arreu, per tòt arreu lo sentiment nacional s' axeca còm un lleó á qui atormentassen una colla de gossos... ¿ qué li fá? Tant de bò no li quedessen á França los dos gloriosos generals que li restan! Serian més heròichs nostres sacrificis. Tant de bó la França moris, nosaltres sòls voldriam tenir la gloria de formar la comitiva del dol.»

Lo pobr' amo Ramon, al arribar aquí, se tirá endevant, y, posant abdos cólzos damunt la taula, dexá caure sòn cap abatut entre las.

mans. Jo no m' atrevia á obrir boca. Li mirava brillar sa cabellera blanca la major part, y sentia ab un sant respecte tremolar la taula sòta dels colsos del noble, del digne catalá. — Passat cosa d' un quartet, torná á axecar la testa: sòn front era vermell còm un foch, de tant que l' havia comprimit entre las mans. Ab violenta calma me digué:

—¿Has reposat prou?

—Sí, amo mèu; —li responguí.

—Ara ja 't dictaré mès poch á poch, pero encara que ho fassa, tas tendras mans han de cansarse prest d' escriure. — Vés posant:

«¿La paga de nostre servilisme quina será? Diuhen que será posar al trono de França, que 's vá restablint, un monarca espanyol. Si 's poguessen escriure las riallas, jo n' escriuria una aquí, y baldament la llegissen tòts los homes honrats que veuhen sols en la pau la salvació del món. Suposém que lograssem la satisfacció de nostra vanitat; femnos suposició tant monstruosa, y al home mès faltat d' estudis, al mès senzill pagés se li ocorra dir: ¿còm ha de regir la casa agena, qui tant desgovernada té la propia? — Per tant callaré las mòltas observacions que podria fer, puix á la monstruositat de semblant projecte deu afegirs' hi que, dat cas se pogués ensajar, las lluytas interiors de la França nos menarian Dèn sap ahònt. Ademés que no veyéu las paumas y llorers ab que retornan d' Egipte los republicans? A élls se dirigexen tòts los ulls de la França: un home es sòn capdill, home potent, al entorn del qual la noblesa s' acosta, esperant la renaxensa de llurs antichs títols; hi corra la clergia, confiada en que Bonaparte reedificará temples; y s' hi ajusta 'l poble, ansiós de pau dins de França y de gloria fora d' élla. Sí: lo poble no acull, no es lo ressó dels crits de «Muyra 'l dictador... Muyra 'l tirá,» que dònan los diputats del cos dels *Cinch cents*. Lo poble mira fredament l' entrada de la noblesa d' En Bonaparte, que 's fica á cops de bayonetas dins la sala dels diputats, d' hont los trau ignominiosament. ¡Bonaparte es còsul!... mentida. Bonaparte es rey de fet: Bonaparte es la França. Previsors hem signt nosaltres convertintnos de fet en francesos. Bonaparte 'ns pagarà esplendidament nostres serveys; confesso lo injust que sò estat al quexarme avans;

empero 'm sap greu haver d' embrutar lo paper esborrant. Escrich pera mí tòt sòl y quant ab lo temps llegesca mòn escrit passaré enlayre...»

Aquí la Justa nos avisá pera fer *deu horas*, dientnos que l' oncle Roch nos estava esperant.

—Dígali que hi anam tòt desseguit, — respongué l' amo. — La minyona 's retirá y l' amo 'm diguí:

—Acava d' escriure: «Passaré enlayre...

—Ja está posat.

—«Lo juhí que he format ab massa lleugeresa.» —Ara déxam consignar aquí quatre cosas que m' faltan. Axis ne passaré mès avia.

L' amo 'm prengué la ploma y aná escriguent ab marcada agitació. De tant en tant jo 'l contemplava y veyá arrugárseli moltíssim las cellas, y sentia dirli mòts esgarriats còm aquestos:

—Inglaterra... Cádiz... Directori... Bonaparte... Tolon, Armas... y altres que no recordo, quant entrá En Roch dient:

—¿Qué diable estau gratant per aquí?

En Ramon tencá y amagá disimuladament lo manuscrit, y ab lo dit me signá que guardás silenci. Jo li fiu un signe de inteligencia ab lo cap, y exirem del estudi, En Roch rondinant, còm de costum, En Ramon callat é imperturbable còm si res hagués fet y jo pensant:

—¡Quina diferencia tant gran entre oncle y nebot!

De allí endavant, vaig mirarme á est darrer ab ulls del major respecte, còm si m' hagués distingit mòlt, dexantme escriure lo qu' heu llegit. Y, bèn mirat, no dexava d' esser realment gran lo favor, atesa la confiança que suposava y requeya en un xicot que no tenia fets encara dinou anys.

XV.

En tòt lo que vá d' historia de ma vida haureu comprés que mòn objecte no es seguir punt per punt los passos mès insignificants d' ella, sino mostrarvos lo que mès ne sobressurt. Axis s' explica que haja passat en l' ayre una pila d' incidents, per mès que sian á mòn anyorament dolços còm una mel. Vull que ma historia calli tòt alló que, per bé que ho explicás, no u explicaria tant còm lo silenci.

Ja entenéu que 'm referesch á mòn amor. — ¿Qué 'n trauria de dirvos que perdía molts meytats de nits en fer castells d' il·lusions y las altres meytats en desfer los castells axecats per ma fantasia?... ¿Qué 'n faria de dirvos que pensava ab ma perduda ignocencia y que la plorava?... Res: axó que m' esdevenia á mí, s' esdevé á tòts los enamorats y de tòts mòs lectors qui no n' está ho haurá estat algun temps. — Per ço es que li diré sòls: pòsat en mòn lloch; figúrat qu' aymas la que no pots alcansar ni en somnis; figúrat que l' objecte de tòs afanys, còm mès va cresquent en edat, menys suspita tòt amor, car tú mès precisat te veus cada dia pèl seny, pèl bòn sentit, á no donarli lloch á suspitar: continuament, còm més conexas ta impotencia, mès t' esforsas en ferte digne de la persona que 't dona 'l pá y l' abrigall, de sòn pare: ¿qué hagueras fet?... Lo que feya jo: demanar forsas al cel pera que 't guardás de caure y pendre mal; tencar ulls y boca ab pany y clau (si axis pot dirse) y cubrir tòt cor d' una capa de ferro.

Perqué precis es que us ho diga: fa ja mitx any que l' Agneta es tornada d' Olot y s' está á casa definidament; precis es que us dig a

que hi ha un fadrí sortir molt rich de Santa Pau, que pensa ab élla; qu' ella no 'l troba lleig, ni aturat, ni vanitós, sino tòt lo contrari.— Ha vingut ja á casa mès d' una y de duas vegadas y, après d' haver enrahonat ab éll, En Ramon diu:

—Dèu fassa que 's conservi tant bon minyó còm ara, y l' Agneta no 's penadirá de dirli espós.

En Roch diu:

—No mès li mancariá venir unas quantas vegadas á casa 'l metje, donarse un bany de bona política y... fóra un minyó sens espina ni os.

L' Agneta diu... ¡oh! aquest es lo mal que no 'n diu res. Quant sent elogiar á sòn Pere Pau, baxa 'ls ulls, se torna verimella còm una grana, trau lo mocadoret de la botxaca y fa veure que s' axuga la boca á fi de dissimular sa riallera. En Roch li tusta l' esquena y— ¡Ah berganta! — li fá.

Ella s' arrenca á corre còm un aucell, tòt cantant. — Llavòrs En Ramon y sòn oncle entaulan conversa y jo 'ls sento que, tòt mirant al regadiu, á l' oliverar, á l' estenedor, á las masoberías, de ca l' Axut y de la Ca-nova parlan de milloras que 's podrán fer ab la llegitima d' En Pere Pau, y cada volta que sento 'l nom de Pere, me sap un greu d' alló mès dirm' ho jo.—Després penso:

—¡Bè podrías esser fill d' una casa bona!.. Pero no, nó: no haguerras tingut la dolsa mare, ni lo bon pare que tingueres; no haguerras conegut En Vicens, ni 't recordarías de l' Angel, de la Susagna, del soldat distingit;—y dexo anar la méva recordansa ab aquestas personas y m' aconhorto.

Axó no pot durar aixís: necessari es fer un pensament y bèn fet. Pere, ¿qué 't proposas ab ta presencia en esta casa? ¿Cercar las ocasions en qué 'l maligne esperit puga fer de las suas? ¿tentar al cel?... Nó: ¡Dèu mèn! ¡esser honrat costa mès de lo que sembla! Pero més te costaria dur l' afront de la deshonra. — Demá dirás á l' amo ... nó: demá has d' anar á fira á Olot: demá passat... nó: demá passat éll serà á Figueras; l' altre... tampoch: la Justa 's casa ab En Tiá (¡ditxosos d' ells!) y no es bona ocasió: dijous... En fí; espera vuit, quinze dias mès: veyam qué serà. — Ja son passats setze

jorns... aturémnos. Dexém corre per un moment món amor, y parlem d'un altre cosa, ans d'arribar á la fi.

¡Quin dia tan bell, quin cel tant blau! Mès ¿perqué lo rech de la fexa alta fá tant poca remor? ¿Perqué 'ls aucells tantost no acompanyan los cants dels que tenim á la cria de l'exida? ¿Perqué 'ls sembrats se perden y 'ls arbres no llavan?... Trayem lo cap á la finestra... ¡Quánta de gent pèls camins! ¡Qué son aquelles creus que 'ls noys de pagés portan al cim de l'espalla? ¿Qué son aquelles banderas y penons plegats y enrotllats dins de llurs fundas? ¿Y aquells ganfanons vermells la major part, que 'l vent fa moure? ¿Ahont ván totas aquelles collas de gent endiumenjada, ab las antorxas apagadas, seguits dels capellans ab boneto y sobrepellis, vermell de las giras, los uns, y altres ab capa, y crossas de plata ó enplatajadas? ¿Qué significa aquella munió de donas ab caputxas blancas, y negras algunas, que duhen los rosaris á una má y un ciri ó una candela á l'altra?.. Totas ellas caminan consirosas, sens axecar l'ull de terra.

¿Voleu saber qué significa tòt axó? Espereuse un moment; vaig á mudarme, còm fan l'amo, En Roch, l'Agneta y la Paula.—Ara seguiunos cap á la vila, hont es entrada tòt aquella gent qu'heu vista.

Vorajém lo rech per hont hi passa sòls un migrat rajoliu d'aygua; ferex nostras orelles un confós murmulletx de gent que 's ramena; arrivám á la plassa del Monestir... ¡Válgam Déu del cel! Dos aplechs inmensos de gent omplan la plassa; á un costat los *rodons*, á l'altre 'ls *cayruts*; mès afortunadament alguns d'un costat ja 's barregen y confonen ab los de l'altre.—Entrem á l'esglesia... ¡ah! ¡Es tantost imposible! La porta está materialment embussada de gent; pero en ex instant entra 'l sagristá Anton Jopich ab l'encenser á la ma, y, anant darrera sèu, (per més que alguna comare y algun *rodó* mormòlin de nostra imprudencia) lograrém endinzarnos fins á mitjan esglesia. Ja hi sòm.—S'está celebrant un ofici ab una majestat gran; tòts dotze monjos y tòts quinze beneficiats hi prenen part. Celebra l'Abat, lo senyor jurisdiccional de la vila, que poch mesos ha fèu sa primera entrada, rebut dels ajuntaments ab may vista alegransa.—Permeteume que distrega un poch vostra devoció, sentvos

parar esment en l' esglesia: mireuse bè las rodonas arcadas, senzillas y dignas; contéu las capellas: quinze: mireuse l' altar major y digneume si heu vist cosa de mès bon gust en tòta vostra vida ab sòn cor de trenta sis cadiras que 'l rodeja. Y, al entrar: ¿vos haveu ben ficsat en la pila baptismal? Si no u haveu fet... empero la gent priva: á l' exir guaytéusela, y no us racará. ¿Y dels cláustres; no 'n sabeu res dels cláustres que no heu vist? ¿No heu sentit parlar de sas columnetas primas y ayrosas còm unas paumas, ab sòs archs iguals assentats damunt de flors de pedra ó capritxosos animals? ¿No us han contat res dels mòlts lletreros escrits en las pedras? Fòra una viva llástima, perque cosas se poden imaginar bonicas, empero gayre mès que 'ls cláustres del monestir de S. Esteve me 'n dupto mòlt. — Mès dexem estarlos, y miremnos los retaulas d' alguns altars... aquell de ma dreta: lo tercer; ¡oh! si 'l podia veure bè desd' assi hont nos trobám, hi passariau lo que resta de demati en contemplarlo. ¡Ohim, ohim l' ofici!... Acavan de pendre sèti en lo cor, los reverents pares servitas, que han vingut esprés de llur convent... ¡Ab quina catxassa ressonan las veus dels capellans! ¡ab quina devota vista l' esglesuada seguex cada moviment de l' abat celebrant! ¡ab quin fervor se dona cops al pit, al alsar lo Senyor de vidas y morts, consol de tòt mal!... No hi ha llabi que no 's moga, no hi ha front que 'l zel no arrugui! L' ayre embalsamat d' encens, y lo só de las campanas que produhexen en sòn gran conjunt la mès bella é imponent armonía, axecan l' anima al cel. — L' ofici s' acaba; los quatre clergues ab capa, que se havian posat prop del celebrant, se n' entornan. Un remenament general té lloch, axís que sòn cantats los goigs de S. Martiriá... ¡Oh! si atansarnos poguessem á l' altar major!... Prou. En Ramon nos diu á n' En Roch y á mi que 'l seguim: l' Agneta roman ab una sèva amiga. — ¿Veyeu aquesta arqueta daurada, ricament trevallada ab figuras de sants y bisbes de relleu?... Dins hi ha col-locada la caxeta de fusta ab las reliquias de S. Martiriá. — L' amo y En Roch ván á cercar duas atxas á la sagristía y m' entregan un ciri. La profesó s' ordena. — Anemsen, anemsen á la plassa á véurela passar: jo no puch seguirvos' hi; jo haig d' anar á fer costat al company Faló de ca 'l masover, que també ha encés un

ciri igual al mèu. — La professó queda disposada: los ganfanons devant, després las creus, després las banderas, després á claps las imatjes de la Mare de Dèu dels Dolors, de la del Roser y altres que han dutas los respectius pobles; després antorxas, atxas, ciris, alguns capellans dirigint la professó y tòts los altres en duas rengleras còm l'altra gent, prop de las reliquias de S. Martiriá, que las duhen quatre frares. Los cants se barrejan d' una divinal manera ab los tochs sublins de las onze campanas. — Estich á mitja professó: hem arribat devant los escalons de la font de Sta. María dels Turers, y la gent que tinch devant mèu arriba fins als barris de dit nom, segons diu una vella que acaba de passar. Prop mèu van alguns homes descalsos plorant ab silicis uns y altres ab dexoplins. Si 'ls homes ploran ¿qué dehuen fer las donas que seguexen la imponent professó? — Passat lo carrer de Girona, y avans la plasseta de Ca la Vila, travessám la Plassa Major y 'ls Turers y sòm fora la població. — Nos aturam breus moments, y la professó seguex sa pausada marxa. Los centenars de ciris y atxas que ván devant y darrera mèu forman còm un llarch riu de llum estranya al barrejar-se la claror artificial ab la del dia; riu que sembla que desenhoca en lo matex estany. En una plassa de prop d'aquest s'improvisa una trona y, un cop aturada y aplegada la gent de la professó (que ve á formar un estany de personas al costat del gran estany d'aygua) l'Abat puja damunt aquella, y ab edificant fervor dirigex la paraula al gentiu. No se sent lo vol d' una mosca: los vells escoltan lo sermó ab lo cap bax; lo jovent mirant al predicador, que conta l' historia del sant, dient que vingué á Banyolas l' any 1290, y que de llavors ensá may més ha negada sa protecció, sa ajuda, són ardent amor als banyolins, car sempre aquets en llurs desficiis han acudit á éll ab fé més gran y digna. Després encarrega á tòts sòs oyents que 's fassan bon cárrech de l' acte qu' están practicant, y la sequedat que ab tant poch temps nos ha fet repetir esta cerimonia (diu) desapareixerá, y la pluja será tant més forta y bona, quanta major sia la fé y la devoció. La unció de sas evangélicas fesomías resalta prodigament al esclamar axís, voltejat de creus plantadas á terra, d' imatges col·locadas damunt de taulas, y de banderas y ganfanons sostinguts de várias maneras. —

La gent guayta l' Estany, com si fos la mar d' hont han d' alsarse las benfactoras nuvoladas. — Si al anar á éll á demanar, per intercessió de S. Martiriá, l' aygua pera las axutas terras sòls algú plorava, ara gemen tantost tothom eternit ab la prédica; y 'ls gemechs se confonen ab la remor dels arbres moguts pèl vent. ¡Oh! aquell vent es fresch... es vent de pluja: tothom barreja ab los plors las riallas de l' esperansa.

Acabat l' acte, la professó confusament s' organisá altra volta pèl retorn. Totas las testas que no són ajocadas per la vellor s' axecan y aguaytan de tant en tant lo cel. — Al arribar á la Plassa Major, altre capellá dirigex per segon cop la divinal paraula á la gent de la Baronia y de fora d' ella, que alli 's troba, y per segona vegada es relijiosament escoltada la veu de la fé. — S' enllestex del tòt la cerimonia, y 'ls pagesos cuydan atropellarse en l' ansia de fer almoyna al sant. — Aprés cada hu se dispersa per sòn cantó, y l' esglesia no queda buyda fins á negra nit; las pabordessas y demés donas de Banyolas arretglen los altars pera celebrar diumenge vinent una alegre funció religiosa; ¡tant es lo seguras qu' están de que 'l gloriós Patró Màrtir S. Martiriá haurá escoltat lo fervorosíssim prech de mil y mil honrats cors!!...

Nosaltres nos ne tornam á casa. Jo 'm netejo 'ls dits de las gotas de cera que m' hi han caygut, los pobres que trobam nos semblan tenir las caras joyosas...

Res hi ha (podeu dirho per tòt arreu y ab veu mòlt alta) res hi ha que fassa oblidar més las penas del esperit que las prácticas cristianes. Si algú vos ho nega, donéu l' exsemple de mí, que vaig estar un remat de jorns sentint mòlt poch, per no dir gota, la veu de món desesperat amor.

XVI.

Empero lo temps res perdona. Altra vegada lo cor me fibla ab fibladas cruels: altra vegada... torném á confessar. Lo senyor Sagristá, persona de reconeguda bondat y clar talent, confessor antich de món pare Vicens, me digué la tercera vegada que li descapdellí mós sentiments que si quant tingué complerts vint anys encara durava ma insensata passió, si era irremeyable... bauria de pendre un determini formal, una irrevocabla resolució d' anármen de la casa hont fins llavors havia viscut.

— Fill mèu, — m' havia dit — provocar lo perill es estar ja en ell. Tú ets jove, honrat, diligent, viu... y en qualsevulla part pots guanyarte la vida: aquí 't guanyarias pèl cap més baix la mort de l' ànima.

Axó m' havia dit feya mitx any. Ara 'm trobava en la quaresma de 1801 y 'n tenia fets vint: es dir que no era ja noy, sino home, si faltat de cabells blanchs (no del tòt, tòt: algun blanquejava traydorament) instruit ab alguna ensenyansa y sobre tòt ab molta experiència. Per ço vaig acullir ab resignació lo consell del senyor Sagristá major de que definitivament me n' anás de casa dient entre mí:

— Quant t' ho aconsella ell no pot dexar de convenirte l' abandonar ta casa *payral*.

Certa tarde per tercera ó quarta volta l' amo Ramon acabava de dictarme un tros pera son *Diari*. No sé si recordaré bé tòt lo que deya, pero substancialment s' expressaya aixís:

« ¿Qué 'ns han portat las novas y repetidas humiliacions rebudas en los dos anys precedents? ¿Quina experiencia hem treta del just encoratjament ab que la Gran Bretanya volgué castigarnos al Ferrol?

— He dit ja que haguerem de sufrir, vullas no vullas, l' embaxada que de sòn germá nos trameté 'N Bonaparte y que l' Inquisició fèu de las sèvas ab dos sabis bisbes. ¿Perqué no hem sabut may tenir l' energia de l' Inglaterra, á qui no ha lograt junyir á sòs monstruosos projectes lo Cónsul, ó millor lo senyor feudal de la França?

— En compte d' aytal fer, hem guerreat contra Portugal, sens altra rahó que la de nostre servilisme, y crech que contra 'l matex sòl apuntariam y descarregariam nostres canons, si 'l foll esperit d' En Bonaparte 'ns ho manava.

— Nostr' amo, — observí jo — me fèu posar algunas cosas que ja están consignadas en páginas anteriors!

— Ja ho sé, Pere, ja ho sé; — me contestá éll ab un remenament de cellas que li era mòlt natural. — Y encara vull que n' es-crigas algunas otras pera que 'ls que llegescan món manuscrit vejan que no fou precipitació la que me las fèu posar, y perqué necessari es que en ellas s' hi posi tòt l' esment possible, y ab un cop tal volta passarian desaperebudas. Si tingués tinta de sang, podria estal- biarme algunas repeticions. — Ves escriguent:

« Pera convèncerse de que 'l pobl' espanyol no es En Godoy; pe- ra estar certíssim de que l' Espanya no ha mirat jamay ab bons ulls l' amistat... mal dich! no profanem tant dolsa paraula! la fusió de nostre reyalme ab la França, basta recordar lo que ab algun deteni- ment sò esposat en l' any anterior, y es que las columnas de fran- cesos que anaren entrant l' any passat foren rebudas sempre y per tòt arreu ab marcadíssimas mostrars d' antipatia y repulsió. Si: l' Es- panya no es En Godoy; no es *generalíssima de las forsas de mar y terra*, *perque no sap obrar ab energia*, còm lo Príncep de la Pau. Y mentre se perfecciona en cosas d' armas, que servexen pera malmenar, se descuyda de las eynas de treball, que servexen pera produhir. Tòt ha de perdonarse á una persona enfebrada, tòt, fora lo que anau á saber y us toca de més prop. Fills de ma filla; sou catalans y us convé llegir lo que dech dirvos, y merex punt y apart.

« S' ha tractat del renaxament, de l' aplicació de nostres furs y drets ignoblement robats á nostres avis pèl de nostre rey Borbó; hem tractat de mudarnos la jupa nova que no 'ns escau y tornarnos á posar la que se 'ns ajustava de la manera més gentil y bella d' aquest mon. Tòt assó 'u hem passat á vista d' una eczigencia monstruosa que se 'ns es feta, còm es la de que organisém milicias qual empleo de segur no fora l' honra de nostre Principat. ¿ Y sabeu qué n' ha resultat del fet?... Hem haguda mester la *caritativa* intercessió d' En Godoy, valencians y catalans, á fi de que salvás los cap sque li fós possible. — Est afront lo tinch per pitjor que la mort, y espero que vosaltres pensaréu còm jo, si es que no us moveu may de Catalunya, y en l' amor á las cosas de la terra y en lo sant aborriment á las estranyas que 'us afrontan alimentau vostres cors. Si aixís es, còm u espero, penseu en vostr' avi, á qui Dèu no podia fer náxer en altra banda que Catalunya, haventli formada la naturalesa, la massa de las sangs, aytalment còm la hi formá. Mediteu las següents darreras paraulas ab que vull posar fi á est particular. Los anys no passarán debades pera la Patria dels Comtes-Reys, pera la terra d' En Fivaller, d' En Blancas y d' En Clarís: un poder central monstruós engolirá ab sam crexenta fins lo pus migrat fruyt de nostres fruyterars, fins lo més menut estellicó de nostres boschs, si es que pot; y si una que altra veu inspirada en nostras gestas, si un que altre cor amarat de nostras passadas glorias, si un qu' altre esperit, en fi, encarnat ab la recordansa de nostra poderosa y sàbia forsa antiga, esclatant d' ira, diu la veritat, los catalans... ¡oh dol inmens!... los catalans se 'l contemplarán tal volta ab rialla estúpida còm si escoltassen algun rondallayre que volgués jugar ab ells, parlántlos' hi de cosas impropies de la *despreocupació* d' un home fet. ¿ Qué 'n farém d' adelantar (si 's complex món pronóstich) en lo progrés material, si no podem fundar adelantament espiritual en res estable, no fundantlo en un arrelat catalanisme? — Fills mèus, no contribuíu, nó, á l' obra del més indigne desagrahiment; més que hajau d' esser sòls, siau catalans de cor y sereu bons. Lo nom de catalá, l' estima á la mare-patria, anima totas las empresas, y dona bon acert en las més difícils situacions de la vida. »

L' amo Ramon me digué *prou* ; posí sorra en lo escrit, mentr' éll exí á orejarse á la finestra del estudi. Se estigué en exa posició còm á cosa de deu minuts ; després endressá y tencá en lo calax especial lo manuscrit, y s' aparellava á sortir quant jo pensant ; « may millor ocasió que ara » lo retenguí dient :

— Amo Ramon, voleu ferme mercé d' óurem quatre mots ?

— De bon grat ; pero ¿perque 't llevas la barretina ?

— Perqué precis m' es parlarvos ab tòt lo respecte que...

— Bè bè : he dexas obert un pany de la finestra á fi de que s' esventás la cambra y podrias encadarnarte.

Axó parlant, éll matex, ab sas propias mans, va posarme la gorra.

— Ara digas.

— Amo Ramon... vos teniu una... en fi, vos teniu una filla y jo sò un miserable, un esquexat, un xicot indigne de totas las bondats ab que m' heu distingit!...

Guardárem un moment de silenci, y En Ramon digué ab ayre tristat :

— ¡Pobre Pere!... ¿l' has estimada, donchs, molt ?

— Perdó! — responguí jo, tirantme á sos peus.

Ell m' alsá, dient, ab forsada broma :

— Avans t' he dit que 't posasses la barretina, perquè 't podias refredar ; ara t' dich que t' axequis perquè la roba va cara, y no merex cap cástich d' una cosa ignocenta.

— Ignocenta dien ? ¿ Per ignocenta teniu una passió que...

— No es estada passió, puix no t' ha dominat : ha sigut sols un afecte tan desinteressat, còm impossible de satisfacer.

— ¿ Y vos sabiau ja...

— Ho havia presumit fa un quant temps, y en prova d' axó...

Despenjá un plech de papers de l' arca, lligats ab una cinta groga, y 'n tragué una carta que 'm doná á llegir. Deya axis mot per mot :

« Manresa 24 Janer de 1800. — Estimat amich Ramon : no estranyis haja trigat tant en contestar ta apreciada del 4 del passat Desembre, porque m' han nombrat arcalde, y semblant cárrech en la situació present es doblement amohinós que avans. — Contestante,

dech dirte qu' encara que sian insinuacions mès qu' altra cosa lo que 'm fas, he compresa perfectament ta difícil situació, dat cas que tòs pressentiments respecte de l' amor d' En Pere sian certs. — Encara que l' estat de mòs bens no es massa satisfactori, si un jorn tòn dupte 's convertís en certitut, m' encarregaré de posarme á casa 'l dit minyó, esperant, còm esperas tú, no haurá d' afrontar-se al menjar lo pa de nostra taula, creguent que li dono d' almoyna: d' una manera ó altra se l' afanyará. Quant altre no, ja que 'm dius sap llegir tan bè, llegirá ó esplicará lo que llegesca á ma esposa que 's dóna, còm no ignoras, eccessivament aficionada á saber. — Per tant y ab tres patonets (que l' amor hi es) á la tèva Agneta, que m' angoro mòlt de no tenir á la falda, mana y disposa de ton ver amich y S. — FELIU RIBA.

Quant haguí finida la lectura:

— Tú matex! — me digué l' amo. — Si creus arrivada l' hora d' aprofitar esta carta, ... digasho.

— Crech arrivada l' hora d' anarmen de casa vostra; — responguí — crech arrivada l' hora de no veure mès, fora pera despedir-men, á l' Agneta. En quant á la carta, si judicau que lo escrit en ella es...

— Es cert, certíssim, sí; En Feliu Riba m' ha dita la veritat desde qu' estudiarem plegats á Cervera fins ara.

— Donchs... amo Ramon, demá...

— No; demá anirás á algun' altra banda.

— Perdonéu: tenia pensat anar á despedirme del poble hont vaig náxer: des d' alashoras que ma bona sort y ma debilitat no m' hi han dextat tornar!

— Precisament es aquesta la banda hont te volia fer anar.

— Grans mercés.

Altr' estoneta d' embarassós silenci seguí á mas darreras paraulas. En Ramon, trencantlo, 'm digué:

— D' aquí á uns quants anys podrás, si vols, tornar á fer propia casa d' aquesta; hont si pera tú hi viu sempre la persona d' En Vicens, no hi habita menys pera mí.

L' endemá vaig llevarme d' hora, y me n' ani á donar l' adieu á

mòn poble. — Lo pobre Moriscot, que havia sobreviscut á son amo, va seguirm' hi. — Recordava jo perfectament los llochs per hont havia passat des d' aquell en que 'm trobá mòn defunt pare adoptiu, y pèls matexos, á costa de molta marrada, torní á passar. — Las matas dels márges no eran las matexas, empero eran las matexas las oliveras, pins y demás arbres, encara que més fets uns y més vells altres. Lo Moriscot anava devant mèu ronquejant, ab lo cap blanquinós jup y las orellas molt caygudas. De tant en tant se girava, còm si tinguéss rampells, y, aturantse, 'm guaytava ab ulls estranys, còm si realment conegués ma desesperada situació y l' objecte de ma caminada. Jo no he cregut may ab certas eczageracions que 's contan de las bestias, per lo que 'm deya En Vicens de que « las bestias sempre son bestias »; més al arribar al lloch hont cabalment l' ovella 'm despertá, al veure l' estranya manera ab que 'l Riscot s' allargá per terra y, estirant las camas endavant, aná arrossegantse còm una tortuga fins á mí, confesso que sentí tant enterniment còm basarda y esglay. Vaig agenollarm' en aquell lloch, mentre 'l Moriscot anava rastrejant y nyingolant, y resí ab la fruició més fonda y ensemps més tendra.

Seguí endavant á ma dreta, y al cap d' un quart passí per vora Mata, qu' es un poblet format d' un petit carrer de casas miserables d' un sol pis, y més tart, al cap d' una hora, per Cornellá, poble mòlt alegre ab sòn campanar blanch, ayrós y acavat en punxa. Era ja á un quartet de Sors, y mentre m' hi anava acostant no puch explicar lo que sentia. Escoltava 'ls cants dels aucells, y 'm semblavan tenir veus estranyas, y may ohidas; mirava la gent trevallant, y en aquell instant parexíam que 'm guaytavan de regull. Ne trobava d' altra pèl camí y 'l « bon dia que Dèu nos dó á tòts » ab que 'm saludavan, me semblava en uns qu' era dit ab tò de burla, y en altres ab unayre d' eczagerada compassió. Los cans me lladravan al passar, jo 'm girava á veure si 'l Moriscot me seguia, y efectivament lo veyia passant pèl cim del marge, y còm preguntantme si devia contestar als udols dels gossos de las respectivas masías.

Per fi, un glassament de sang, més que la vista, me descubrí 'l campanar; un fort glatit del cor lo lloch en que despedit m' havia del

soldat, y un pantejar fortíssim lo pont, la plassa, 'l cementiri ab sòs xiprés, lo poble enter. No veyá á ningú y 'm semblava veure á tot-hom; me sentía còm embriach, y vaig asséurem. Temia l' inmensa ventura que m' havia de proporcionar reveure ma casa y las dels vehins, sobre tòt la de la mare Susagna. — Lo Moriscot se carragolá á mòn costat y estava ab los ulls cluchs, que obria á raps, y 'm mirava: jo li passava la ma per sobre á dret y á través, còm si no sapiguès en qué ocupar-me.

Al cap d' una estona de somniar despert, vaig alsarme decidit y entrí á la població. Un home alt ab perruca, barret de tres pichs y cara honrada y carinyosa, fôu la primera persona que vejí. Aclucá mòlt los ulls que ficsá en mí y digué:

— Aquet xicot, jo 'l conech.

Las sangs se 'm regiraren, mès reportant-me, diguí ab tòt l' agrado posible:

— Y jo á vosté, senyor Rius.

Efectivament éll era, y, després d' una manifesta conmoció, digué turbat, abrassant-me:

— Si has crescut tant en bondat còm en cos y corpulencia, tòt es mòlt satisfactori pera mí, y tòt compensa l' haver estat jo causa de que tòn pare...

— Mòn pare — responguí ab energia — morí de la millor mort de que 's pot morir, Senyor Rius; y baldament fôs estat vosté no la causa ignocenta, mès la intencionada de lo que acaba de retráurem.

Me dirigí alguns mots pus que no recordo, y acabant ab los de:

— Porto pressa; perdona que no m' entretinga; adéu: — muntá en la cabalgadura que li anava menant lo mosso y desapareguè plassa avall y després pèl pont. Arriví devant la porta de *casa*, qu' estava oberta de bat á bat, sens que la vetllás ningú mès que S. Antoni.

— Ave María Puríssima! — diguí, y ningú 'm respongué. Torní á pronunciar la sàgrada salutació, y res. Per tercera volta comensat havia ja l' Ave María... pero ans de que finalisás, una dona passá pèl carrer y 'm digué:

— Minyó, haurás d' entrar dins ó sino...

Vaig girarme y... ¿quí era la que 'm parlava? Sòls vos diré que

al véurem, me conegué tòt desseguit y se 'm tombá d' espatllas. ¿Reconexeu en ella á la màre de l' Angel, encara que tinga ja 'ls cabells completament de fals argent, y la cara mès de color de fang que lo que li tenia deu anys enrera? Donchs es ella mateixa: la mateixa dona ab los mateixos pecats, mès enardits ab l' abandono á que la entregá sòn Angel, al anàrsen á sentar plassa.

Creguent á la pobra dona, á qui ja que llavors no, dóno ara las mès sanceras gracias, entrí casa endins de la que algun temps fòu mèva. Un ratinyol ó altre animalet s' arrencá á corre á món pas. Poch á poquet, y detinguentme en cada pedra, arribí al menjador. Una vella seca y cara-llarga, ab un ret, quals penjarellas en altre temps de vellut negre li venian devant dels ulls; que tenia 'l rostre tant arrugat, còm llis lo gipó en que 's ficava lo petit mocador del coll, estava dant cullaradetas de sopa á un infant de gran retiransa ab élla.

—Dèu vos guart de mal, jova; —li diguí jo.

L' anciana continuá impassible en sa operació, empero la criatura li feu al cap d' un segó, estirantli un dels fils de las orellas que duya en comte d' arrecadas:

— ¡Avia *Fidomena*, ávia *Fidomena*, un home !...

— ¡Condepnat! — digué ella, bentantli una clatellada, y jaquintlo anar, junt ab lo plat de sopas y la cullera. — Jo m' atansi á cullir aquest, que afortunadament y per esser d' estos fondos y groxuts no 's trencá, y 'l col-loquí damunt d' una lleixa de pedra en que hi havia un canti. La vella naturalment repará en mí y fèu un xisclet dant un pas enrera, còm si tractás de guardar una boniquesa que no tenia ni debia haver tinguda may.

— ¡No us espanteu! — li fiu jo cridant, perque la pobra dona era sorda còm una parola. — Res ha de témer la vostre honestidat ni 'ls vostres bens. Aquí teniu axó (li entreguí un parell de pessetas) y responeume. ¿Vos deveu esser mare ó tia dels actuals masobers, no fa?

— Sí, minyó, sí; — respongué la dona fent drignar las moneda y mirantme estupefacta.

— ¿Y... desde quant estau en esta casa?

— Desde que se n' aná l' altre masober.

—¿Quin altre?

La vella anava de segur á contestarme ab un ronch, pero acusantli la ma mas duas pessetas digné esforsantse á sonriure:

—¿Quin ha de ser sino En Rafel que li deyan *el de dins*?

Se referia á món pare segons veyeu, y jo seguí preguntant:

—¿Axó significa que fa ja prop de deu anys que habitau aquí?

—Just en punt; axó matex, sí; just.

Per esta darrera contesta compendréu que la dessús dita acusació monetaria tenia la veu més forta que avans.

—¿Y voleu ferme mercè d' ensenyarme 'l pis de dalt?

—¡Prou! — me respongué, anantse á carregar l' infant á coll; mès aquest estava folgant y entretenintse ab lo Moriscot y no volgué mòures.

—¿No 'l mossegará pas est gos? — me preguntá la vella.

—No hajau pòr; — responguí — es bon xicot.

—Còm té 'l morro tant xafat, y diuhen que 'ls que li tenen...

—Sí, cert; pero aquest es una eccepció. Enllestim, si us plau, enllestim.

Pujárem dalt, á lo que á falla d' altre nòm ne direm *sala*. Las pots cruxian á món pas poch menys de lo que cruxiren altre temps sòta las plantas d' aquell misteriós home, de qui no 'n sapiguí may mès res. Lo llit de mós pares ja no hi era; l' amo l' havia regalat á una dona pobra del poble, fillola sèva, segons me digné la vella; no obstant, torní á agenollarme y resar. En aquell instant cabalment las duas campanas del poble tocavan á morts, y axó 'm vingué perfectament, car la vella cregué sens dupte que pregava jo pèl recient difunt, y dient:

—¡Dèu lo tinga á la sua santa gloria! — s' agenollá còm jo, y no 'm fèu cap pregunta, qual resposta m' haguera estada sumament enujosa.

A la dreta de la *sala* vegí lo graner tal còm estava en aquell temps, pero còm en aquell temps no penjavan del sostre dos bonichs quarterets de cansalada, sino un de migrat y tristament groch.

Finalment entrí á món aposento d' infantesa, no fent cas de la vella que 'm deya:

— ¡Aquí no : está com un corral ; tòt está á la futroya ! ¿Que 'n farás ?

Estigués com vulgués , primer es lo cor que 'ls miraments á una pobra dona zelosa de sòn bon nom ; y jo quedí mirantme ma antiga cambra per espay de mès d' un quart , que 'm passá volant . La vella estava com espasmada de mòn silenci , pero ab aquell sant instint de respecte que dòna l' edat fins als ancians mès poch ancians , respectá mòn reculliment . Ademès que , si val dir la veritat , jo no li deguí respondre massa satisfactoriament á una pregunta que va dirigirme , no recordo sobre qué , y ella degué calcular :

— Si es boig , Dèu nos en dó de boigs *espléndits* com aquest .

Axó es lo que ara calculo . — Devallarem per la matexa y única escala de fusta . Jo m' havia d' agafar mòlt ab la brana pera no caure . — Al arribar á bax , trobarem al bordagasset engrescat ab lo ca , que li llepava las mans .

— ¿Anem , Moriscot ? — diguí á est .

Lo noyet me guaytà fit á fit , se li contragué y arrugá la cara y arrencá un plor , veyent que 'l gos l' abandonava . — La vella digné :

— Mosségal... ¿com se diu ? ¡Ah ! Moriscot : ¡abórdal , Moriscot si fa rabecarias ! — y 'l nin , oblidant soptadament los bons instints del ca , se posá á gemegar mès fort que avans de l' amenassa , tement que aquell cumplís l' orde de la Filomena .

Jo diguí , dirigintme á n' aquesta :

— ¡Pobre infant ! ¡Axó prova que té bon cor , que té racansa ! — Teniu : compreuli quelcom que li fassa plaher , á fi de que s' aconhorti , y á mès — ara que me 'n adono — preneu exos sous mès , si 'm prometeu no trencar aquell test .

Me referia jo al que hi havia á un cantó de darrera 'ls vidres de la finestra , y en que ma bona mare hi criava un bonich violer .

La vella 'm prometé cumplir , arrepleglant la tercera y última almoyna .

Vaig sortir al carrer y me n' aní de dret á casa la Susagna ; mès ¡oh dessort cruel ! era anada á Girona ab sòn marit , y haguí d' entornármene á casa , havent sòls pogut encarregar tants de recados per' ella á sa neboda , que fôu la que 'm rebé y me n' encomená també moltíssims pera l' Agneta .

Al arribar á casa trobí á esta entretenintse á regar.

—¿Vol permétrem, pubilleta — li diguí suspirant, — que trenqui una d' exas flors que rega?

Jo matex me meravellava de ma desvergonya; y ella després de mirarme uns moments ab sorpresa, me feu repetir la demanda y 'm respongué:

—Si no 'm tractas de senyora, prou. ¡No sé d' hont te pervé semblant manía!... ¿Creus que perquè 'm sò feta dona, m' he tornada orgullosa? No. En Pere Pau de segur que no 'm voldria, si aytal m' hagués tornada: éll es tant bo còm senzill y per ço m' estima.

Confesseu qu' assó era insufrible y jo, rient fins á cuydarm' es-
quexar los llabis de tan còm patia: — Agneta, — mormoli — perdó-
nam, si més d' un cop te sò ofesa tractante de vosté; pero jo vull
que sempre, sempre pensis que sò coneguda la distancia que...

—¿Y perquè surts ara ab las distancias? — me preguntá entre-
gantme la flor.

—Perqué aquesta de assí en avant será més gran encara.

—¡No t' entench!...

—Ni cal que m' entengas: demá será un altre dia.

Dit axó, y mentr' ella quedava admirada de mas paraulas, apoyant
són colzo en la regadora, entrí á l' estudi de l' amo que s' estava ab
En Roch fumant. Distret, jaquí la porta oberta y 'l vell digué, axe-
cantse á ajustarla:

—¡Sempre has d' esser esbalotat!

—Perdoneu; — responguí.

—Y bè ¿còm t' ha anat? — me preguntá l' amo.

—Mòlt bè, si hagués trobada la Susagna qu' era fora del poble.

—Tantost me n' alegre, — opiná ell — perquè de segur t' hau-
rás y li haurás estalbiadas algunas llágrimas.

—¿Es dir que vens decidit? — me preguntá En Roch, que res
havia suspitat may de món afecte. — Dèu vulla que no t' hajas de
penadir de la tua capritxada! Ara quant has entrat ho estava dient á
En Ramon.

Confesseu que si las paraulas de l' Agneta me foren insufribles,
no me podia esser gayre menys la de *capritxada*, ab que ignocent-

ment En Roch se burlá de mí. Mòn sufriment es fora de tota ponderació.

Y ara no m' eczigiú que, còm al comtar la mort de mòn pare Vicens, torni á espellinsar mòn cor, referintvos ma partida de la casa y avans l' anada al cementiri hont reposavan los ossos d' aquell; mon despido á cada moble de ma cambra; mon darrer *adeu* al pobre Roch que m' estrenyé las mans tremolosas còm las del pare Vicens poch's dias ans de sa mort; la tristesa ab que aní á la Ca-nova á saludar á n' En Tiá y la Justa y á fer un pató en las tobas galtas d' un infant que ja tenian; l' *adeu* á la Pauleta, que continuava encara á la casa, quexosa, molt quexosa dels temps que feyan anar tant cars los marits; mas darreras paraulas... no: ma darrera ullada á l' Agneta, lo silenci y l' angoxa d' ans de pujar á la tartana.

En Ramon vingué á acompanyarme fins á Girona, y us asseguro que 'l tartaner no s' es quexat may del mal de cap que li fèu nostre enrahonament. Un cop á Girona, y fetas que tingué l' amo quatre diligencias que doná per excusa de sa vinguda y acompanyament al pobre orfe, me digué estrenyentm' en sos brassos y posantme á la ma un paper clos:

— Tens ja tòn diner, y sols te mancava esta carta, per sí, còm es mòlt possible, s' hagués perduda la qu' escriguí á n' En Feliu, participantli la tèva anada á casa sua. Ara, si 's tractás d' altre minyó que tú, fòra prudent acompanyar á la bossa y á la carta de recomanació alguns saludables consells; donatels per dats, compendiantlos en lo de que 't portis ab En Riba — distingint un poch de genis, còm distingirás de figuras — còm te portares ab tòn pare Vicens y t' has portat ab mí, y de totes maneres — ¡cuydado ab oblidarte 'n! — escriume tant sovint que pugas, los progressos que fassas de bona lletra escriguent ton *Diari*.

Ara no us arrugueu de cellas, còm solia l' amo Ramon, pensant que ha de venir altra detallada relació de mon estatge á la casa d' En

Feliu Riba, de Manresa. —Encara que 'm seria molt avinent pintar-vos des d' ara , nó ab pinzell de pintor , sino ab ma pobra pluma (que tantas xifras , comptes y apuntacions ha fet , sobre tòt en la casa d' En Riba) algunas de las principals escenas que tingueren lloch quant m' haguí ben franquejat ab marit y muller , no us cansaré mès per avuy.

Altre jorn grat me será recordar la bona cara que 'm fèu lo metje Monserdar quant l' aní á visitar á Barcelona ; gratíssim me será explicarvos la bona rebuda ab que passí las primeras diadas á casa de món segon amo , home rialler y servicial que no tenia altres miras que las de que 'ls manresans no diguessen :

— ¡ Vaya un arcalde de palla !

Vos parlaré de sa muller , dona ocupada en fer la felicitat de són marit ab tòt , manco ab lo que mès debia ferlahi , ço es : dexantse de politiquejar. — Passarém deu anys á la plassa de l' Om , recordantnos sempre , á vista d' est arbre , del noguer de l' era de ca 'N Ramon , y 'l noguer nos farà recordar d' algunas escenas referidas , puix los recorts se donàn lama de la manera mes amistosa ab que encaxar las sèvas poden dos bons amichs. — Despres vindrá á viure ab nosaltres l' Angel , qui , havent complert lo servey de las armas , y no sabent un lloch millor hont passar sa vida de mestre-de-casas , haurá sabut per la Susagna que « la faig » á Manresa y « cap á Manresa falta gent » haurá dit ell , pera veure si li guardo encara la bola de sang y grex que 'm regalá. Nos veureu viure còm carn y ungla , y haureu d' esclamar :

— L' amiat es lo millor dò que 'l cel ha fet á l' home , y sobre tòt á l' home pobre !

Després sabreu pocas ó moltas novas del soldat distingit , y sobre tòt de l' Ampurdá (en sentit general) pèl conducte que sospitar podeu. — Tòt axó sabreu y altrás mès cosas que tinch de feyna tallada , y que no us vull dir per ara y tant , puix ó faria un nou relat ó 'l vinent ja no us sorprendria.

Axis donchs , fineschi ab un *després* que val per tòts los altres ; si , bé puch dirho axis , sens ofendre á ningú ; després vos comtaré las duas accions del BRUCH , precedidas de la crema del paper sellat

francés, fèta pèls manresans, ocasió d' aquellas còm tothom sap. Veureu venir carretera amont de Barcelona á Martorell als francesos, y veureu venir montanyas avall gent de S. Pedor, Sellent, Moyá, San Feliu Sasserra y tants altres pobles que s' aplegarán á Manresa ab l' entusiasme pus ardent. Veureu combatre, veureu lluytar als catalans, veureu desamossar llurs armas y haureu d' esclamar que la diada del *6 de Juny de 1808* es tal volta la més gran de Catalunya y per tant haureu de confessar que rahó tenia cert Príncep de Wagram al escriure á En Napoleon que « en cap altra provincia d' Espanya concorran cosas en cap manera semblants á la que s' esdevenen en est Principat; » y si esta exclamació u ditxo us ofen massa, lo que sobran son ditxos y exclamacions d' enemichs, que 'ns estalbien l' alabansa propia, y axó que son enemichs còm lo general Suchet, á qui ningú tatxará de parcial, car ni 'l saludo hagué d' agraïrnos.

En fi, amichs mèus, (que per amichs penso contar des d' ara als qui m' han escoltat tant bella estona) si mas foras són pobras, l' objecte es tant rich, tant ensisador, que no temo. No temo, puix la gloria no la vull pera mi, la vull pera 'ls fets, pera la CATALUNYA MÈVA DEL MÈU COR, còm diria á una mare una filla, y còm hem de dir tòstamps los bons catalans.

¡LLOAT SIA DÈU!

(De Joaquim Riera.)

NOTA.

L' autor del present treball creu deber sèu consignar que la relació posada en boca d' En Vicens, es en són fondo, y fins en alguns detalls, extreta d' un manuscrit de família. — Per tant, la part que menys verosímil podria semblar justificada queda y ensemps posat á són just valor lo mérit que la dita historia ó relació puga tenir.